

BO'LAJAK PSIXOLOGIYA O'QITUVCHILARINING KASBIY ETIKASI: ASOSIY QADRIYATLAR VA ME'YORLAR

Sultanov Muhammad Erkin o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola bo'lajak psixologiya o'qituvchilari uchun kasbiy etikaning ahamiyati, asosiy qadriyatlari va me'yorlarini chuqur tahlil qiladi. Ta'lim muassasalari va o'qituvchilarning kasbiy etika me'yorlariga rioya qilishda duch keladigan asosiy qiyinchiliklar va bu qiyinchiliklarni engish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, psixologiya o'qituvchilarini kasbiy etika me'yorlariga amal qilishga tayyorlashda qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali pedagogik yondashuvlar va metodlarni taqdim etadi. Ta'lim jarayonida etikaning muhimligi, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi etik munosabatlarni rivojlantirish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning kasbiy etikaga ta'siri kabi muhim masalalar muhokama qilinadi. Maqola, bo'lajak o'qituvchilarni etik qaror qabul qilish, etik muammolarni tahlil qilish va hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali kasbiy hayotga tayyorlashning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: *psixologiya o'qituvchilari kasbiy etika etik qadriyatlar pedagogik yondashuvlar etik me'yorlar ta'lim jarayonida etika etik qaror qabul qilish kasbiy rivojlanish etik muammolar zamonaviy texnologiyalar va etika.*

ABSTRACT

This article provides an in-depth analysis of the importance, core values and norms of professional ethics for future psychology teachers. The main difficulties faced by educational institutions and teachers in complying with the norms of professional ethics and ways to overcome these difficulties are considered. The article also presents effective pedagogical approaches and methods that can be used to prepare psychology teachers to adhere to professional ethical standards. Important issues such as the importance of ethics in the educational process, the development of ethical relationships between teachers and students, and the impact of modern technologies on professional ethics are discussed. The article emphasizes the importance of preparing future teachers for professional life by developing skills in ethical decision-making, ethical problem-solving and analysis.

Key words: *psychology teachers, professional ethics, ethical values, pedagogical approaches, ethical standards, ethics in the educational process, ethical decision-making, professional development, ethical problems, modern technologies and ethics.*

KIRISH

Psixologiya o'qituvchilari uchun kasbiy etika, ularning pedagogik faoliyati, o'quvchilar bilan munosabatlari, hamkasblar va kengroq jamoatchilik oldida tutgan mavqeini belgilovchi asosiy qadriyatlar, me'yorlar va professional standartlarni o'z ichiga oladi. Bu etik qoidalar, psixologiya sohasida ilmiy tadqiqotlar, nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar asosida shakllantirilgan bo'lib, o'qituvchilarni o'quvchilarning rivojlanishi va ta'lim sifatiga mas'ul hisoblaydi.

O'zbekistonda pedagog faoliyati xususiyatlarini har tomonlama o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar juda ko'p. Bo'lajak psixologlar kasbiy faoliyatining turli masalari yuzasidan mamlakatimiz olimlari M.G.Davletshin, E.G'.G'oziev, V.A.Tokareva, R.Gaynutdinov, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, D.G.Muxamedova, Y.Asadov, A.I.Rasulov, S.N.Sirliev va boshqalar tadqiqotlar olib borishgan.

Psixologiya o'qituvchilari uchun kasbiy etika muhimdir, chunki u ularning kasbiy faoliyatini yo'naltiradi, o'qitish jarayonida etik me'yorlarga amal qilish orqali talabalarining shaxsiy va akademik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Etikaning muhimligi psixologiya sohasining o'ziga xos xususiyatlarida, jumladan, shaxsiy ma'lumotlarni ishlov berish, o'quvchilarning ruhiy holatiga ta'sir etish va etik dilemmalar bilan ishlash qobiliyatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, kasbiy etika, o'qituvchilarni o'zlarining kasbiy faoliyati davomida duch kelishi mumkin bo'lgan turli xil etik muammolar va konfliktlarni hal qilishda yo'llanma beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Olimlar kasbiy etikaning ahamiyatini turli aspektlarda tadqiq etganlar. Masalan, Rogers[1] o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarning samaradorligida shaffoflik va haqiqatga sodiqlikning muhimligini ta'kidlagan. Shu bilan birga, Kitchener[2] kasbiy etik qaror qabul qilish jarayonida o'qituvchilar uchun etik kodekslarning rolini urg'u olgan. Bu ikki tadqiqot, psixologiya o'qituvchilari uchun etik me'yorlarning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham qanchalik zarur ekanligini ko'rsatadi.

Psixologiya o'qituvchilari uchun kasbiy etika, shuningdek, o'quvchilarga nisbatan adolatli va hurmatli munosabatda bo'lishni, shaxsiy ma'lumotlar maxfiylikni saqlashni va kasbiy rivojlanishni davom ettirishni o'z ichiga oladi. Etik me'yorlarni rioya qilish, nafaqat o'qituvchining shaxsiy obro'sini oshiradi, balki ta'lim muassasasining sifat va ishonchliligini ham yaxshilaydi.

Psixologiya o'qituvchilari uchun kasbiy etika, ularning pedagogik faoliyatida muhim o'rin tutadi, chunki bu etika o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarni, shuningdek, ilmiy hamjamiyat bilan aloqalarni tartibga soladi. Psixologiya sohasida

kasbiy etikaning asosiy qadriyatlari va me'yorlari o'qituvchining professional faoliyati, axloqiy mas'uliyati, adolat, hurmat, ishonch va maxfiylik kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi.

Ushbu qadriyatlar va me'yorlar psixologiya o'qituvchilarining kasbiy etikasining poydevorini tashkil etadi va ularning professional faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Etik me'yorlarga rioya qilish, o'qituvchilarning o'z kasblarida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi va talabalar uchun ijobiy ta'lim muhitini ta'minlaydi.

Psixologiya o'qituvchilarining kasbiy etikasi, ularning amaliyotini boshqaruvchi asosiy qadriyatlar va me'yorlar majmuasi, turli tarixiy va madaniy omillar ta'sirida shakllangan murakkab tizimdir. Bu tizim, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida qaror qabul qilish jarayonlarini, ularning o'quvchilarga munosabatini hamda kasbiy hamjamiyatdagi o'zaro munosabatlarni belgilab beradi. Tarixiy jihatdan qaraganda, psixologiya sohasining rivojlanishi bilan birga, etik me'yorlar ham o'zgarib, takomillashib borgan. Masalan, 20-asrning boshlarida psixologiya fanining institutsionalizatsiyasi va professionalizatsiyasi jarayonida, etik qoidalar va standartlar aniq shakllantirila boshlagan. Bu jarayonlarda, jumladan, Amerika Psixologlar Assotsiatsiyasi (APA) kabi tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan etik kodekslar muhim rol o'ynagan.

Madaniy omillar ham psixologiya o'qituvchilarining kasbiy etikasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Turli madaniyatlarda inson qadr-qimmati, shaxsiy chegaralar va jamoat orasidagi munosabatlarga oid turli tushunchalar mavjud. Masalan, G'arb madaniyatida individualizm va shaxsiy chegaralarning hurmat qilinishi, Sharq madaniyatida esa jamoatchilik manfaatlari va uyushqoqlikning ustuvorligi kabi qadriyatlarni kuzatish mumkin. Shu sababli, psixologiya o'qituvchilari o'zlarining kasbiy etikasini shakllantirishda bu kabi madaniy farqlarni hisobga olishlari zarur.

Olimlar, jumladan, John Deweyning[3] ta'limdagi demokratik qadriyatlari va Carl Rogersning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlari, psixologiya o'qituvchilarining etik qarashlarini shakllantirishda muhim hissa qo'shgan. Deweyning fikrlarida ta'lim jarayonida o'quvchining fikr va tuyg'ularini hurmat qilish, Rogersning ishlarida esa shaxsning o'zini-o'zi anglash va o'zini rivojlantirish jarayonlarida ko'maklashish g'oyalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tarixiy voqealar va jamiyatdagi o'zgarishlar, masalan, inson huquqlari harakatlari va globalizatsiya jarayonlari, psixologiya o'qituvchilarining etik qarashlariga ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonlar, o'qituvchilarni o'z amaliyotlarida inson huquqlarini asosiy qadriyat sifatida qabul qilishga va turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda samarali ishlashga undaydi.

Natijada, psixologiya o'qituvchilarining kasbiy etikasi, turli tarixiy va madaniy omillar ta'sirida shakllanadi va bu omillar, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida qanday qarorlar qabul qilinishi, o'quvchilarga qanday munosabatda bo'lish va kasbiy hamjamiyatda qanday munosabatlarni rivojlantirish zarurati haqida chuqur tushunchalar beradi. Bu jarayon, o'qituvchilarni o'z kasbiy faoliyatlari davomida doimo rivojlanib, o'zgarib borishga undaydi, chunki etik me'yorlar va qadriyatlar ham jamiyat rivojlanishi bilan birga o'zgarib turadi.

Kasbiy etika qoidalarini buzish, ta'lim muassasalarida ishlaydigan o'qituvchi va talabalar uchun salbiy oqibatlariga olib keladi, bu holatlar o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi ishonchni susaytiradi, ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va nihoyatda, ta'lim muassasasining obro'siga ziyon yetkazishi mumkin. Psixologiya o'qituvchilari uchun etik qoidalar, ularning kasbiy faoliyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ularning buzilishi psixologik muhitni buzadi va ta'lim jarayonidagi samaradorlikni pasaytiradi. Etik me'yorlarni buzish, o'qituvchilarga nisbatan ishonchni yo'qotishga olib keladi, bu esa talabalar orasida o'rganishga bo'lgan motivatsiyani kamaytiradi va ularning akademik natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, etik bo'lmagan xatti-harakatlar, ta'lim muassasasining tashqi dunyodagi obro'sini ham pasaytiradi, bu esa kelajakda talabalar sonining kamayishiga va moliyaviy qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin.

O'qituvchilarning etik qoidalarini buzishi, masalan, adolatsiz baholash, konfidentsiallikni buzish, yoki noto'g'ri munosabatlar o'rnatish kabi holatlar, ta'lim muassasasi ichida va tashqarisida huquqiy choralarni ko'rishni talab qilishi mumkin, bu esa o'qituvchining kasbiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi. Talabalar tomonidan etik me'yorlarning buzilishi, masalan, plagiat qilish yoki imtihonlarda qalloblik qilish, ularning akademik natijalariga va kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga putur yetkazadi.

Kasbiy etika qoidalarining muhimligi va ularning buzilishining salbiy oqibatlari, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlarda ochiqlik va adolatni ta'minlash, shuningdek, ta'lim muassasasining umumiy muhitini yaxshilash uchun zarurdir. Etik standartlarni o'rganish va ularni saqlash, har bir o'qituvchi va talabaning mas'uliyatidir, bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali va adolatli qiladi. Shu sababli, ta'lim muassasalari etik ta'lim va o'qitishni kuchaytirish, shuningdek, etik me'yorlarni buzgan holatlarni oldini olish va ular bilan samarali kurashish bo'yicha aniq siyosat va protseduralarni ishlab chiqishlari kerak.

Psixologiya o'qituvchilari o'z kasbiy amaliyotida etik me'yorlarni qo'llash va saqlash jarayonida murakkab va ko'p qirrali yondashuvlarni talab qiladilar, bu esa ularning ta'lim berish uslublarini, o'quvchilar bilan munosabatlarini va kasbiy qarorlarini chuqur tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Etika, psixologiya o'qituvchilari

uchun faqat qoidalarni yoki ko'rsatmalarni emas, balki o'qitish amaliyotida duch keladigan murakkab vaziyatlarda to'g'ri yo'lni tanlashda yordam beradigan asosiy tamoyilni anglatadi. O'qituvchilar, etik me'yorlarni amaliyotga tatbiq etishda, shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy javobgarliklar o'rtasidagi muvozanatni topishlari kerak bo'ladi.

Etik me'yorlarni qo'llash va saqlashda, psixologiya o'qituvchilari etik kodekslarni, masalan, Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi (APA) tomonidan ishlab chiqilgan etik standartlarni puxta o'rganishlari va ularni o'z kasbiy amaliyotlariga integratsiyalashlari talab etiladi. Bu, ularning har bir qarori va harakati o'quvchilarning farovonligini asosiy ustuvorlik sifatida qo'yishini ta'minlaydi. Shuningdek, ular o'zlarining kasbiy malakalarini doimiy ravishda oshirib borishlari, etik masalalarda o'zaro maslahatlashishlari va murakkab etik vaziyatlarda o'z kasbiy hamjamiyatlari bilan hamkorlik qilishlari muhimdir.

Etik me'yorlarni amaliyotda qo'llash va saqlash, shuningdek, o'qituvchilarning o'zlarining shaxsiy qadriyatlarini va kasbiy faoliyat o'rtasidagi potentsial ziddiyatlarni tan olish va ularni hal qilish qobiliyatini talab qiladi. Bu jarayon, o'qituvchilarning o'z-o'zini tahlil qilish, o'z fikrlarini va harakatlarini muntazam ravishda nazorat qilish qobiliyatlari orqali amalga oshiriladi. Ular shuningdek, o'zlarining kasbiy amaliyotlarida adolatli, halol va hurmatli bo'lish orqali o'rnak bo'lishlari kerak.

Ta'lim muassasalarida etik qoidalarni amalga oshirish va kuzatib borish uchun etik komitetlar va maslahat organlarini tashkil etish ham muhimdir. Bu organlar, N. Chomskiyning kommunikativ kompetensiya nazariyasida ta'kidlanganidek, munozarali masalalarni muhokama qilish va ularni hal qilish uchun zarur bo'lgan ochiq muloqot maydonini ta'minlaydi. Akademik durustlikni ta'minlash uchun plagiatga qarshi kurashish, imtihonlarda adolatli baholash tizimlarini joriy etish va talabalar hamda o'qituvchilar uchun doimiy etik ta'lim dasturlarini o'tkazish kerak.

O'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlarda etik standartlarni ta'minlash, ta'lim sifatini oshirish va ilmiy hamjamiyatning umumiy qadriyatlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon, ta'lim jarayonining har bir qatnashchisining o'zaro hurmatiga, shuningdek, kasbiy va shaxsiy rivojlanishning asosiy prinsiplariga asoslanishi kerak. Dewey ta'limni jamiyatning asosiy instituti sifatida ta'riflagan, bu esa o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi etik munosabatlarni yanada muhim qiladi. Ular o'rtasidagi munosabatlarda etik standartlarni ta'minlash, avvalo, o'qituvchilarning o'z kasbiy faoliyatlarida o'rnak bo'lishlari, shaffoflik, adolatli baholash va konfliktlarni hal etishda adolatli yondashuvlarni qo'llashlari bilan bog'liq.

Texnologiyalar ta'lim jarayonini boyitadi, lekin shu bilan birga, plagiat va akademik halollik kabi masalalarda yangi qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi.

JISC [4] hisobotida ko'rsatilishicha, internet manbalaridan foydalanish osonligi talabalar tomonidan ishlarni nusxalash holatlarini oshirishi mumkin, bu esa o'qituvchilarni bu kabi holatlarni aniqlash va oldini olish bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rishga majbur qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar o'z darslarini qiziqarli va interaktiv qilish maqsadida zamonaviy texnologiyalardan, masalan, virtual sinf xonalaridan va o'quv dasturlaridan foydalanishlari mumkin, bu esa o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlarini kengaytiradi va o'quv materiallarini taqdim etish usullarini boyitadi.

Natijada, zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar psixologiya o'qituvchilarining kasbiy etikasiga murakkab va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchilarni yangi etik qarorlar qabul qilishga, shaxsiy va professional chegaralarni qayta ko'rib chiqishga va o'zlarining kasbiy faoliyatlarini zamonaviy texnologiyalarning imkoniyatlaridan samarali foydalanish tarzida qayta shakllantirishga undaydi. Bu jarayon o'qituvchilardan etik me'yorlarni muntazam ravishda ko'rib chiqishni, o'zlarining professional amaliyotlarini doimo yangilab turishni va texnologik o'zgarishlarga moslashuvchan yondashuvni talab qiladi.

Bo'lajak psixologiya o'qituvchilarini kasbiy etika me'yorlariga rioya qilishga tayyorlash va bu etikani o'qitish hamda baholashda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar va metodlar, ta'lim jarayonining muhim aspektlarini qamrab oladi. Bu jarayon, talabalar o'rtasida kasbiy etikani anglash va qadrlash madaniyatini shakllantirish orqali amalga oshiriladi, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida muhim rol o'ynaydi. Ta'limning ushbu segmentida dastlabki qadam, etikaning nima ekanligi va nega muhimligini ta'kidlashdan boshlanadi, shundan so'ng aniq kasbiy etika qoidalari va ularning amaliyotdagi ahamiyati tushuntiriladi. Pedagoglar bu jarayonda nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar, kuzatuvlar, muhokamalar va rolli o'yinlar orqali mustahkamlashlari kerak, bu esa talabalarga murakkab etik vaziyatlarni tahlil qilish va ularning ichida to'g'ri qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Kasbiy etikani o'qitishda interaktiv metodlar, masalan, kichik guruhlar bilan ishlash, klinik holatlar ustida ishlash, etik dilemmalarni muhokama qilish va kasbiy hayotdan real hayotiy misollarni tahlil qilish kabi usullar juda samarali hisoblanadi. Bu usullar talabalarga nazariyani amaliyot bilan bog'lashga va o'z bilimlarini real vaziyatlarga qo'llashga imkon beradi. Bundan tashqari, o'zaro baholash va o'qituvchilar tomonidan beriladigan muntazam feedback, talabalar uchun o'zlarining etik qarashlarini va qaror qabul qilish jarayonlarini yanada chuqurroq tushunish uchun muhimdir. Bu jarayon, talabalar o'zlarining etik pozitsiyalarini mustaqil

ravishda himoya qilish va kasbiy muhitda duch keladigan etik muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan mahorat va ishonchni rivojlantirishlariga yordam beradi.

Kasbiy etikani baholashda esa, o'qituvchilar talabalar tomonidan ko'rsatilgan etik qaror qabul qilish qobiliyatini, ularning etik muammolarni tahlil qilish va ularni hal qilishda qo'llaydigan yondashuvlarini baholashlari kerak. Bu, ko'pincha, yozma ishlar, loyihalar va simulyatsion mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi, bu esa talabalarning o'z bilimlarini qanday qo'llashlarini aniq ko'rsatib beradi. Pedagogik yondashuvlar va metodlarning samaradorligi, shu bilan birga, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari tomonidan kasbiy etika ta'limini doimiy ravishda baholab turish va uni zamonaviy kasbiy amaliyotlar doirasida yangilab turish qobiliyatiga bog'liq.

XULOSA

Umuman olganda, bo'lajak psixologiya o'qituvchilarini kasbiy etika me'yorlariga rioya qilishga tayyorlash va kasbiy etikani samarali o'qitish va baholash, ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan etik qarashlarni, mahoratlarni va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari tomonidan etik ta'lim va rivojlanishga bo'lgan chuqur majburiyatni talab qiladi.

Bo'lajak psixologiya o'qituvchilarining kasbiy etikasi, ularning kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan asosiy qadriyatlar va me'yorlar, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi munosabatlarda etik standartlarni ta'minlash, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning etikaga ta'sirini hisobga olish orqali kasbiy etikaning muhimligi ta'kidlandi. Pedagogik yondashuvlar va metodlar, jumladan interaktiv mashg'ulotlar, muhokamalar, real hayotiy misollar va simulyatsiyalar orqali, talabalar etik muammolarni tahlil qilish va hal qilish ko'nikmalarini rivojlantira oladilar. Ushbu maqola, o'qituvchilarni kasbiy etikaga tayyorlashda qo'llaniladigan yondashuvlar va metodlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalarni taqdim etadi, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy amaliyotlarida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Rogers, C., Lyon, H., & Tausch, R. (2013). *On becoming an effective teacher: Person-centered teaching, psychology, philosophy, and dialogues with Carl R. Rogers and Harold Lyon*. Routledge.
2. Kitchener, K. S. (1996). Professional codes of ethics and ongoing moral problems in psychology. *The philosophy of psychology*, 361-370.
3. Dewey, J. (1892). *Psychology*. American Book Company.
4. <https://www.jisc.ac.uk/about-us/annual-reviews>